

FILOZOFIJA

EMPIRIZMA

● ● ● | **FRENSIS BEKON** (1561-1626)

BEKON.

- Jedan od najblistavijih i najsmelijih umova 16. i 18. veka
- Stvorio je osnove za potpunu **antisholastičku „obnovu nauke“**, pomoću afirmacije do tada zanemarene induktivne metode
- Svaki „intelektualni poduhvat završava akcijom“, pa je i svako **saznanje „početak akcije“**
- Mnogi koji su pokušali **samostalno da zasnuju nauke** nisu se osmellili da se odvoje od onog što je ranije prihvaćeno, već su se zadovoljavali umetanjem i dodavanjem onome što već postoji
- Od grandiozne zamisli *Velike obnove (Instauratio magna)* ostvaren je samo deo: *Novi organon*
- Sterilna skolastička mudrovanja su lišena bilo kakvih stvarnih znanja, a **istinska saznanja** samo su ona koja stvarno **uvećavaju moć ljudi i koriste ljudima**
- Do pravih saznanja nas ne dovodi logika silogizama, nego **indukcija**

BEKON.kritika idola

- Da bi se doprlo do istinskih saznanja, mora se, pre svega, osloboditi raznih, **duboko ukorenjenih** i **rasprostranjenih predrasuda**, lažnih pojmova ili idola:
- **Idola tribus** (idoli plemena):
 - Potiču od [same ljudske prirode](#), u njegovih čula i magijske projekcije njegovih slutnji, želja i fantazije
- **Idola specus** (idoli pećine):
 - temelje se na [konkretnim individualnim osobinama](#), navikama i vaspitanju koji otupljuju izvornu snagu samostalne misli i podvrgavaju je autoritetima i tradiciji
- **Idola fori** (idoli trga):
 - nastaju na [osnovu jezika](#), čije reči nastaju stihijski, kao sredstvo sporazumevanja prosečnih umova
- **Idola theatri** (idoli pozorišta):
 - nastaju pri [nekritičkom prihvatanju teza filozofskih autoriteta](#) (racionalista, sofista, empirista i svih filozofa pod uticajem religije i drugih praznoverja)

BEKON.indukcija

- Istinskom saznanju možemo da pristupimo tek ako se:
 - rešimo svih tih predrasuda
 - odbacimo lažnu učenost
 - oslonimo na **iskustvo**, ispitujući **konkretne pojedinačne činjenice**
- Kritika tada vladajućeg aristotelizma, koji silogizam i dedukciju smatra osnovnim principima saznanja
- Zalaganje za „**pravu indukciju**“ kao jedinu pouzdanu metodu otkrivanja istine
- Osnovni cilj indukcije je otkrivanje formi koje se nalaze u temelju tzv. „jednostavnih svojstava“ ili „jednostavne prirode“
- **Forma** je **unutrašnji zakon svih predmeta i pojava**, pa nam zato saznanje forme i omogućava aktivno **menjanje i pretvaranje tela iz jednog u drugo**

BEKON.obnova prirodnih nauka

- Svako ispitivanje pojava:
 - mora da **pođe od analize pojedinačnih stvari**
 - da bi se saznanje **uzdiglo do opšteg**: shvatanja svekolike zakonitosti
- Radikalno kritički stav u odnosu na **teleološko promatranje prirode**
- Prvi temeljni pokušaj potpune likvidacije **srednjovjekovne skolastike** i **spekulativne metafizike**
- **Jednostranost** filozofske usmerenosti (odbacivanje dedukcije)
- Zasluga za **obnovu prirodnih nauka** i **stvaranje nove metode eksperimentalnog istraživanja**
- Smelim materijalističko-empirističkim tezama doprineo je:
 - **oslobođenju misli** od dogmatskih stereotipnih srednjovjekovnih shema
 - **upućivanju ka novim** tokovima neviđenih **prirodno-naučnih otkrića**

● ● ● | TOMAS HOBS (1588-1679)

HOBBS.zadatak filozofije

- Zaokupljao ga je **problem metode naučnog istraživanja**
- Pokušaj da se na **sistematičan način** (≠ Bekon) odgovori na obilje novih ideja nastalih kritikom sholastike
- Više se bavio **društvenom problematikom**, a ne prirodnom, usled burnih istorijskih događaja
- Glavna teza: **realno postoje samo pojedinačna materijalna tela**, a svaka promena je samo kretanje tela
- **Filozofija je racionalno saznanje pojava ili posledica iz poznatih uzroka (ili obrnuto)**
- Objedinjenje elemenata različitih učenja:
 - **empirizma i mehaničkog materijalizma**
 - sve pojave su mehanička kretanja delića materije
 - na opažajima se temelji sveskoliko naše saznanje
 - **kartezijanskog racionalizma**
 - mišljenje je u suštini računanje s proizvoljnim veštačkim znacima (rečima)
 - sve radnje (čak i voljne) su nužne, jer su rezultat ranijih mehaničkih kretanja

HOBBS.saznanje kao računanje

- Racionalno **saznanje** jeste **sabiranje** i **oduzimanje**
 - Npr. “četvorougao” = pravougli + jednakostranični
- Predmet filozofije je svako **telo**:
 - čije proizvođenje **pojmovno shvatamo**
 - koje tako možemo da **uporedimo** sa drugim telima
- Filozofija kao **racionalno saznanje uzročno-posledične povezanosti** između tela ima za cilj:
 - naučna predviđanja
 - korišćenje tih predviđanja za potrebe praktičnog života
- **Pseudo-nauke**:
 - Učenja o neempirijskim bićima (bogu, anđelima itd.) koja nisu tela:
 - ne spadaju u filozofiju
 - izazivaju strah koji je od strane zakona:
 - dopušten (religija)
 - nedopušten (praznoverje)
 - U istoriji (prirodnoj i političkoj) nemoguće je sprovesti računanje, pa i ona nije istinska nauka

HOBBS.teorija saznanja

- Na Bekonovom tragu, smatra da „**nauka služi moći**“
- **Filozofija proučava tela:**
 - a) prirodna (filozofija prirode)
 - b) veštačka (filozofija države)
 - c) (a+b) čoveka (najsavršenija priroda i osnovni element države)
- Telo može da postoji nezavisno od naše svesti, ali ne i naša svest nezavisno od tela
- Svi psihički procesi (pa i saznanje) počivaju na **osetima**, a oseti nisu nešto nematerijalno već **promena tela koje oseća**
- Uzrok oseta:
 - **spoljašnje telo** ili objekt koji (ne)posredno vrši pritisak na čulo
 - taj **pritisak** se sprovodi do mozga gde se stvara protiv-pritisak
 - taj **protiv-pritisak** se usmerava prema napolje (pa izgleda da je fantazam izvan čoveka)

HOBBS.politika

- U srednjem veku se država pretpostavljala pojedincu, jer je shvatana kao najsavršenija prirodna zajednica koja omogućuje moralan i srećan život
- Novi vek donosi shvatanja:
 - o čoveku kao slobodnom pojedincu (a ne političkom biću)
 - o državi kao veštačkoj tvorevini (čija je svrha u tome da osigura određene potrebe pojedinca)
- Čovek je po prirodi egoist, a njegova osnovna težnja je samoodržanje
- Svi ljudi po prirodi:
 - jesu jednaki i duhovno i telesno (osim nijansi)
 - imaju jednako pravo na sve stvari
 - teže ostvarenju svojih interesa
 - zbog toga se međusobno sukobljavaju
- Kako svaki predstavlja potencijalnu opasnost za drugoga, prirodno se rađa nepoverenje i strah, a iz straha rat

HOBBS.prirodno stanje i prirodni zakon

- Prirodno stanje čoveka je **rat sviju protiv svih**
- **Prirodno pravo** je „ograničeno“ samo **moći pojedinca** da ostvari sve što poželi
- Strah od smrti i želja za mirnim i udobnim životom podstiču čovek da traži izlaz iz toga
- Izlaz čovek pronalazi razumom, otkrivajući prirodne zakone
- **Prirodni zakon** je takvo opšte pravilo koje propisuje šta čovek mora, a šta ne sme činiti da bi se **uspešnije održao u životu**
- Osnovni prirodni zakon je da **svi treba da teže miru** dok god ima nade da se on postigne
- Prirodni zakon i prirodno pravo se sukobljavaju: prirodni zakon nastoji da **ograniči prirodno pravo i da stvori državu**

HOBBS.politika

- **Država** je **veštačko telo** koje nastaje kada:
 - pojedinci nastanjeni na nekoj teritoriji **prenesu deo svoga prirodnog prava** na jednog čoveka ili više njih
 - a da im se zauzvrat **osigura miran život**
- Država je zajednička ličnost, a nosilac te ličnosti je **suveren** (kralj, skupština, nekolicina)
- Država može da ima poreklo u:
 - **prirodi** (ratno pokoravanje)
 - **instituciji** (dobrovoljno)
- **Suveren ima apsolutnu vlast** (i despotija je manje zlo od prirodnog stanja):
 - odlučuje o ratu i o miru
 - određuje zakone
 - izabira članove državnog aparata
 - određuje religiju
- Državu treba poštovati, berem dok štiti interese građana

● ● ● | DŽON LOK (1632–1704)

LOK.teorija saznanja

- Utemeljivač gnoseologije
- Saznajni odnos se deli na: subjekt saznanja i spoljašnji svet (Dekart)
- Polazna ideja: **proučavanje ljudskog razuma** treba da prethodi svakoj drugoj njegovoj upotrebi u nauci i filozofiji
- Nastojanje da se istraži:
 - **poreklo, izvesnost i opseg ljudskog saznanja**
 - **osnove i stepeni verovanja, mnjenja i saglašavanja**
- **Ideja** je:
 - neposredan predmet opažaja, misli i razuma
 - sredstvo za saznanje spoljnih stvari putem njihove reprezentacije
- **Saznanje** je **opažanje**, a **mnjenje** pretpostavljanje **(ne)slaganja ideja**
- **Kritika teorije urođenih ideja** po kojoj su duši pri postanku utisnuti neki spekulativni i praktični principi:
 - **nema opšteprihvaćenih ideja** (samo nužan, ali ne i dovoljan uslov)
 - **u duhu nema neopaženih ideja**, koje bi se naknadno mogle opaziti - gubljenje razlike između urođenih i stečenih ideja

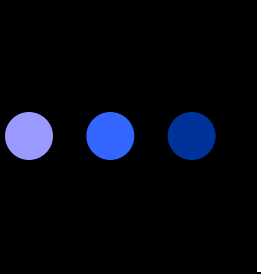
LOK.teorija saznanja

- Duh je u početku poput „**prazne table**“ (lat. *tabula rasa*)
- **Sve ideje potiču iz iskustva**, koje može biti:
 - **spoljašnje** (do kojih dolazi preko senzacije)
 - **unutrašnje** (do kojih dolazi refleksijom)ali ne potiče iz iskustva i sve saznanje: **ideje su samo materijal za saznanje**
- Saznanje je **otkrivanje odnosa među idejama i ono je delo razuma**
- **Proste ideje** razum pasivno prima iz iskustva, a onda ih:
 - kombinuje
 - upoređuje
 - apstrahuje
- Duh se manifestuje preko dve glavne radnje:
 - opažanje ili mišljenje (razum)
 - htenje (volja)

LOK.složene ideje

- U složene ideje spadaju:
 - ideje supstancije
 - ideje modusa
- Složene ideje nisu primljene kao gotove iz iskustva, već su **iz iskustva i razuma izvedene**
 1. često opažamo da neke od naših ideja idu zajedno
 2. pretpostavljamo da one pripadaju istoj stvari
 3. nazivamo ih jednim imenom
 4. ne možemo da shvatimo kako bi te proste ideje mogle da postoje same za sebe
 5. pretpostavljamo neki supstrat, tj. podlogu

LOK. ideja supstancije

- **Isti postupak** se, osim na ideju supstancije uopšte, primenjuje i na **pojedine vrste supstancija** (ideje čoveka, konja, zlata, vode itd.)
- **ideja duha** (duhovne supstancije) nastaje kao i ideja materijalne:
 - opažajući radnje našeg duha mislimo da one ne mogu postojati same
 - budući da ne shvatamo kako bi mogle pripadati telu
 - pretpostavljamo da su to delatnosti duha
- Iako ni o materijalnoj ni o duhovnoj **supstanciji nemamo jasnu ideju**, nemamo ni pravo da poričemo njihovo postojanje, nego je ono, čak, **izvesno**
- Kao što ne znamo na koji način mislimo tako ne znamo ni na koji način smo prostorni (tj. kako se kohezijom čvrstih delova tela stvara prostiranje)

LOK.rezime

- Osnovne gnoseološke teze:
 - Razum neposredno opaža samo svoje vlastite ideje, ali pomoću ideja on saznaje i stvarnost, koja je nezavisna od nas
(idealizam + realizam)
 - Sav materijal našeg saznanja potiče iz iskustva u krajnjoj liniji, ali samo saznanje je delo razuma
(empirizam + racionalizam)
 - Ljudsko saznanje je vrlo ograničeno, ali u određenim granicama ono može biti vrlo verovatno, pa čak i potpuno izvesno
(dogmatizam + skepticizam)

LOK.liberalizam

- Delo *Dve rasprave o vladi* napisano 1690. g. jedno je od najznačajnijih dela političke filozofije
- Filozofija mora da:
 - odvrti od rasprave o beskorisnim metafizičkim pitanjima
 - proširi **korisna primenljiva saznanja**
- Društvo treba **racionalno urediti**, a individualne probleme rešiti na razuman način
- Svi **ljudi su po prirodi slobodni** u pogledu:
 - svojih činova
 - upravljanja svojim vlasništvom
 - odnosa prema drugim ljudima
- Politička moć se objašnjava na osnovu prirodnog stanja, koje jeste stanje jednakosti, ali ne i stanje neograničenog prava
- Pošto je čovek racionalno biće i biće obavezno prema Bogu, on mora da se **rukovodi zakonom prirode**
- Osnovne **principe morala čovek može da sazna** (oni nisu urođeni):
 - upotrebom **razuma**
 - putem **otkrovenja**

LOK.društveni ugovor

- U prirodnom stanju svi ljudi su obavezni da se brinu za mir, da čuvaju čovečnost i da se uzdržavaju od povređivanja drugih
- Sve neugodnosti proizilaze iz čovekovih slabosti i sklonosti da povređuje prava drugih
- Onaj ko narušava ovaj zakon upušta se u rat sa drugima, koji bi ga zbog toga mogli da kazne
- Lek za to je građanska vladavina, u kojoj ljudi sličnih uverenja:
 - sklapaju društveni ugovor
 - osnivaju jedinstveno političko telo
- To je ugovor između jednako slobodnih ljudi, a ne ugovor između vladara i podanika
- Cilj ugovora je da se sačuvaju život, sloboda i imovina, koji svakom pripadaju po prirodnom zakonu

LOK.svojina, pobuna i ropstvo

- Kada vladar počne da se ponaša **despotski**, on ulazi u rat sa narodom, koji onda ima **pravo na pobunu**, budući da je društveni ugovor prihvaćen u cilju izbegavanja stanja rata
- Ljudi su sposobni da prosude kada su surovo potčinjeni i nepravедno tretirani (≠ Hobs)
- Čovek ima **pravo na samoodržanje**, te na stvari koje su mu za to neophodne
- Ono što je **predmet rada** jednog čoveka postaje njegovo **vlasništvo**
- Niko nema isključivo pravo na zemaljska blaga, ali svako mora da ih osvaja i to putem **telesnog rada** i **veštine ruke**
- Ropstvo je opravdano, jer je ono kazna za poraženog koji je ugrozio slobodu njegove države

LOK.političko društvo

- **Društvenim ugovorom** ljudi se **odriču zakonodavnih i izvršnih prava** (koja su posedovali u okviru prirodnog zakona) kako bi ostvarili **prave ciljeve** i **opštu dobrobit**
- **Suveren je samo vršilac** vladavine naroda, koji u krajnjoj liniji uvek vlada i to tako što se sprovode **odluke koje je donela većina**
- **Svaki oblik vlasti** (monarhija, oligarhija i demokratija) je **prihvatljiv** dok god on priznaje da u poslednjoj instanci vlast pripada narodu
- Najbolja je vladavina:
 - **ustavna monarhija**, koja obavlja izvršnu vlast, pri čemu:
 - **kralj** ima sudsku
 - **narodna skupština** zakonodavnu vlast
- U prenošenju zakonodavne i izvršne vlasti na vladu, ljudi se ne odriču **prirodnog svetla razuma**, putem kojeg prosuđuju je li nešto: dobro ili zlo, ispravno ili pogrešno, pravedno ili nepravedno
- **Rušenje vlade** nije cilj nego samo u nekim slučajevima neizbežni **prelazni period** do uspostavljanja nove vlade

● ● ● | DEJVID HJUM (1711–1776)

HJUM.metafizika

- **Metafizičke ideje** bile su za njega rezultat neplodnog naprezanja čovečije taštine, koja pokušava da se bavi predmetima potpuno **nepristupačnim za razum** – „pseudo-filozofski“ napori
 - Snaga duha je u tome što on **građu koja je stečena iskustvom**, odnosno čulima, spaja, preoblikuje, uvećava ili umanjuje po **zakonima asocijacije**, koji su trojaki:
 - zakon **sličnosti**
 - zakon **dodira u prostoru i vremenu**
 - zakon „**asocijacije očekivanja**“
 - Na taj način je bitno ograničio **delovanje uma**, koji:
 - **ne stvara iz sebe ništa novo** što već ne bi postojalo u čulnoj datosti
 - **samo spaja dobijeni materijal** u okviru navedenih zakona asocijacija
- PRIMER:**
- možemo da zamislimo zlatno brdo i da stvorimo sliku o njemu premda ono čulno ne postoji, ali ta naša predstava uvek je nužno vezana za predstavu brda i predstavu zlata što smo ih ranije videli – ljudski duh je samo ta dva utiska spojio u jedan
- Sva snaga i moć mišljenja svodi se na tu skučenu delatnost

HJUM.dometi uma i nauke

- Oспорava se racionalističko apostrofiranje uma, preko kritike:
 - njegovog značaja
 - njegovog prava na opštu valjanost
 - njegovih načela (koja se svode na osećaje, nagone i instinkte)

MATEMATIKA

- Karakteriše je polje neiskustvene sigurnosti i verodostojnosti racionalnog dokazivanja
- Geometrija i aritmetika:
 - zasnivaju se na nepromenljivim odnosima
 - sadrže nužna i sigurna saznanja

ČINJENIČNE NAUKE

- Suđenje o činjenicama zasniva se na odnosu uzroka i posledice:
verujemo u činjenice zato što od uzroka očekujemo posledicu
- **saznanje iz uzroka na posledicu** nije apriorno, već **iskustveno**

PRIMERI:

- ne može se iz samog poimanja dveju kugli tvrditi da će se one kod sudara međusobno odbiti
- ne možemo da znamo da ćemo se na vatri opeći ako o tome nemamo iskustvo

HJUM.navika i logika

- Mi, u stvari, na osnovu **psihološkog kriterijuma** – **moći navike** – apriorno tvrdimo da postoji neminovna uzročno-posledična veza,
- Iz navike očekujemo od istih uzroka iste posledice: skloni smo da sudimo kako je ono što je „**posle nečega**“ istovremeno „**zbog nečega**“, dok, u stvari, ne vidimo ništa drugo do da jedna pojava sledi drugu, pa onda zaključujemo da je jedna uzrok drugoj
- Međutim, takav zaključak:
 - ne samo da **ne sledi** nikakvom logičkom nužnošću
 - nego je i potpuno **proizvoljan**
 - a u iskustvu je **nedokaziv**
- **Nije a priori protivno razumu da se bilo koja posledica izvede iz bilo kojeg uzroka**

PRIMER:

U logičkom rasuđivanju isto je tako razumljivo da cveće cveta u decembru a ne u maju

HJUM.kauzalno zaključivanje

PRIMERI: mi bi razumski morali da kažemo da je samo verovatno:

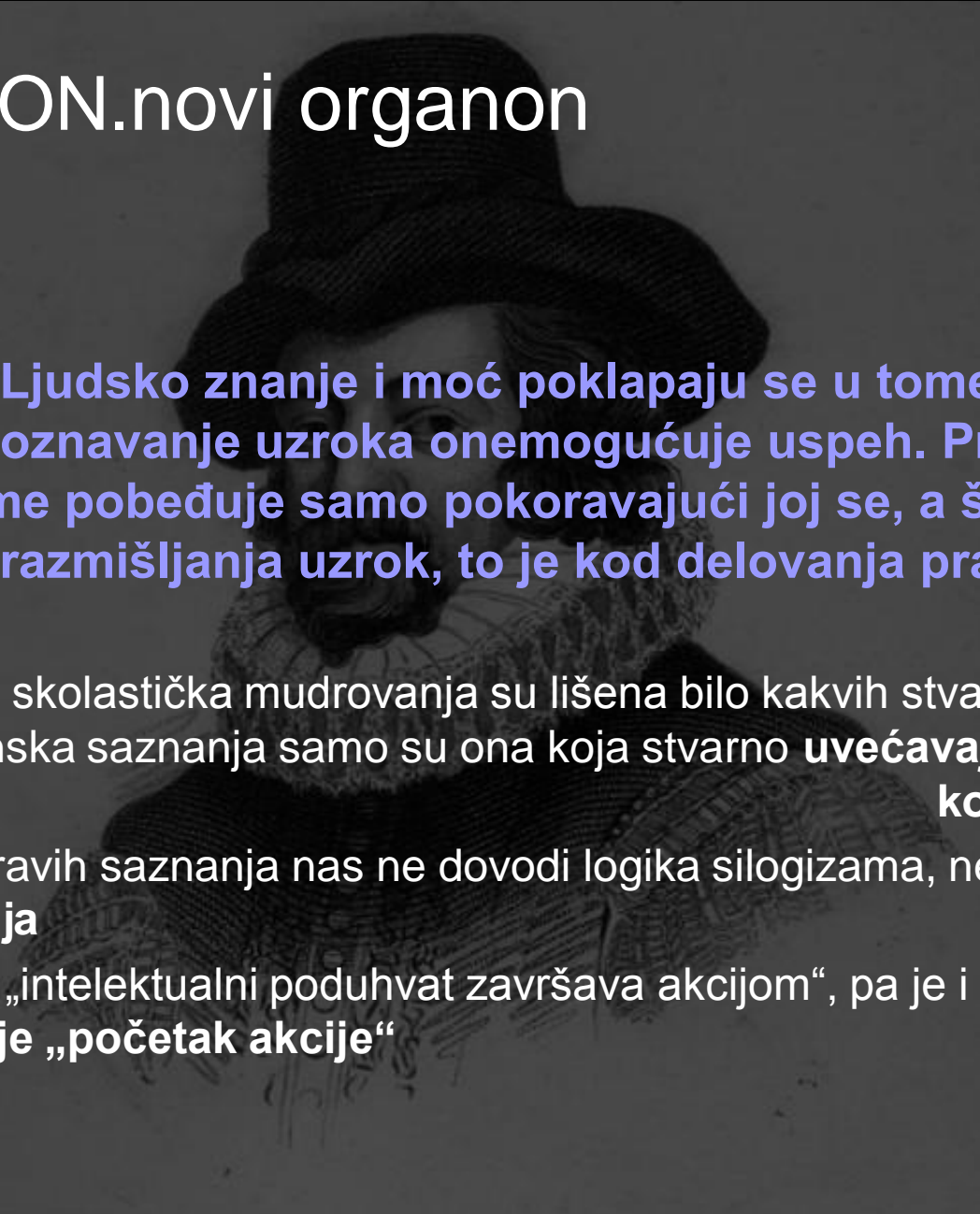
- da svi ljudi moraju da umru zato što su do sada umirali
 - da Sunce mora izaći zato što je do sada izlazilo
- Razum potpuno bespomoćan kad nastoji da iz prirode uzroka zaključi o prirodi posledice
 - Skeptički se negira i postojanje bilo kakve supstancije: materijalna, duhovna ili božja **supstancija su nedokazive**
 - **Izvor religije je u ljudskoj fantaziji**, a ne objektivnom postojanju boga: ideja boga je skup „prepotenciranih” oseća poteklih iz naše vlastite duševne delatnosti
 - Rezultat filozofiranja je **radikalna i dosledna skepsa** (sumnja)
 - Empirista koji misli dosledno da sprovede Dekartov princip jasnoće, završava u skepticizmu, od koga je osnivač tog principa bio pošao

VEŽBE

BEKON.novi organon

Ljudsko znanje i moć poklapaju se u tome, što nepoznavanje uzroka onemogućuje uspeh. Priroda se naime pobeđuje samo pokoravajući joj se, a šta je kod razmišljanja uzrok, to je kod delovanja pravilo.

Sterilna skolastička mudrovanja su lišena bilo kakvih stvarnih znanja, a istinska saznanja samo su ona koja stvarno **uvećavaju moć ljudi i koriste ljudima**

- Do pravih saznanja nas ne dovodi logika silogizama, nego **indukcija**
- Svaki „intelektualni poduhvat završava akcijom“, pa je i svako **saznanje „početak akcije“**

BEKON.novi organon

„Kao što nauke, kakve su sada, nisu ni od kakve koristi za pronalaženje dela, tako je logika kakva je sada, nekorisna za pronalaženje nauke... Dva puta jesu i mogu da budu za istraživanja i pronalaženja istine. Prvi leti od oseta i pojedinačnosti prema najopštijim sudovima, pa na osnovu tih principa i njihove nepokolebljive istinitosti sudi i pronalazi srednje sudove; taj je put sada uobičajen. Drugi izvlači sudove iz oseta i pojedinačnosti, uzdižući se neprekidno i postepeno, tako da naposljetku dolazi do najopštijih sudova. To je pravi, ali još neoprobani put.“

- Istinskom saznanju možemo da pristupimo tek ako se: rešimo svih tih predrasuda, odbacimo lažnu učenost i oslonimo na iskustvo, ispitujući konkretne pojedinačne činjenice
- Kritika tada vladajućeg aristotelizma, koji silogizam i dedukciju smatra osnovnim principima saznanja i zalaganje za „**pravu indukciju**“ kao jedinu pouzdanu metodu otkrivanja istine
- Svako ispitivanje pojava:
 - mora da pođe od analize pojedinačnih stvari
 - da bi se saznanje uzdiglo do opšteg, do shvatanja svekolike zakonitosti

BEKON.novi organon

„Idoli i lažni pojmovi, koji su već zaokupili ljudski razum, pa se u njemu čvrsto ukorenjuju, ne samo da tako obuzimaju ljudski duh, da se istini teško otvara pristup, nego se oni, ako je pristup i bio dan i dopušten, vraćaju i smetaju kod samoga obnavljanja nauke, ako se ljudi unapred ne opomenu da se protiv njih, koliko je moguće, zaštite.“

Četiri su vrste idola, koji zaokupljaju duh ljudski. Njima smo, radi jasnoće, nadenuli imena nazivajući prvu vrstu *idolima plemena*, drugu *idolima pećine*, treću *idolima trga* i četvrtu *idolima pozorišta*.“

- Istinskom saznanju možemo da pristupimo tek ako se: rešimo svih tih predrasuda, odbacimo lažnu učenost i **oslonimo na iskustvo, ispitujući konkretne pojedinačne činjenice**
- Na putu do istinskih saznanja prvo se treba osloboditi raznih, duboko ukorenjenih i rasprostranjenih predrasuda, lažnih pojmova ili idola:
 - plemena: svojstvenih čoveku kao pripadniku ljudske vrste
 - pećine: utemeljenih na konkretnim individualnim osobinama čoveka
 - trga: nastalih na osnovi jezika
 - pozorišta: nastalih pri nekritičkom, dogmatskom prihvatanju različitih teza

HOBS.

„Filozofija je racionalno saznanje pojava ili posledica iz poznatih uzroka ili obrnuto.“

- Glavna teza: **realno postoje samo pojedinačna materijalna tela**, a svaka promena je samo kretanje tela
- Objedinjenje elemenata različitih učenja:
 - empirizma i mehaničkog materijalizma
 - sve pojave su mehanička kretanja delića materije
 - na opažajima se temelji svekoliko naše saznanje
 - kartezijskog racionalizma
 - mišljenje je u suštini računanje s proizvoljnim veštačkim znacima (rečima)
 - sve radnje (čak i voljne) su nužne, jer su rezultat ranijih mehaničkih kretanja
- Filozofija kao racionalno saznanje uzročno-posledične povezanosti između tela ima za cilj:
 - naučna predviđanja
 - korišćenje tih predviđanja za potrebe praktičnog života

HOBBS.o telu

Filozofija je racionalno saznanje delovanja ili pojava iz njihovih uzroka i obratno, mogućih stvarajućih temelja iz poznatih delovanja. Cilj i zadatak filozofije da predividena delovanja iskoristimo ili da, koliko nam to predmet, snaga i marljivost dopuštaju, delovanjem tela jedinih na druge proizvedemo onakva delovanja kakva smo u svom umu zamislili kako bismo olakšali ljudski život. Cilj saznanje jeste moć. Subjekt filozofije ili predmet kojim se ona bavi jeste svako telo čiji nastanak možemo da pojмимо ili koje posmatranjem možemo da uporedimo s drugim telima ili koje se može sastaviti i rastaviti, a to znači: svako telo čiji nastanak ili čija svojstva uopšte možemo da upoznamo.

- Realno postoje samo pojedinačna materijalna tela, a svaka promena je samo kretanje tela
- Predmet filozofije je svako telo: čije proizvođenje pojmovno shvatamo i koje tako možemo da uporedimo sa drugim telima
- Filozofija kao racionalno saznanje uzročno-posledične povezanosti između tela ima za cilj: naučna predviđanja i korišćenje tih predviđanja za potrebe praktičnog života
- U “pseudo-nauke” spadaju: učenja o neempirijskim bićima

HOBS.

Videti tuđu nesreću prijatno je, ali se ta nesreća sviđa ne zato što je nesreća, već zato što je *tuđa* nesreća. Isto tako, tuđa sreća je neprijatna upravo stoga što je *tuđa* sreća.

- Ljudi su po prirodi jednaki, ali u prirodnom stanju skloni da:
 - sačuvaju svoju slobodu
 - ostvare vlast nad drugima
- U prirodnom stanju čovek je sebičan
- To stanje koje je opasno za svakoga i ono mora biti prevladano zasnivanjem države

LOK. ogled o ljudskom razumu

„Pretpostavimo dakle da je duh, kako se kaže, beo papir bez ijednog slova, bez ijedne ideje; na koji način se on ispunjava? Odakle on stiže onu ogromnu zalihu koju je marljiva i neograničena čovekova mašta islikala na njemu, sa gotovo beskrajnom raznolikošću? Otkuda mu sav taj materijal uma i znanja? Na to ja odgovaram jednom rečju: iz iskustva; na iskustvu je zasnovano, i iz njega u krajnjoj liniji proizlazi, sve naše znanje. Moć zapažanja je ta koja pribavlja našem razumu sav materijal mišljenja – bilo da se bavi spoljašnjim čulnim predmetima, ili da mi sami posmatramo unutrašnje operacije našeg duha, i razmišljamo o njima. Ta dva načina zapažanja jesu izvori znanja, iz njih proističu sve ideje koje imamo, ili koje prirodno možemo imati.“

- Saznanje je opažanje, a mnjenje pretpostavljanje (ne)slaganja ideja
- Kritika teorije urođenih ideja po kojoj su duši pri postanku utisnuti neki spekulativni i praktični principi: nema opšteprihvaćenih ideja (samo nužan, ali ne i dovoljan uslov), a u duhu nema ni neopaženih ideja, koje bi se naknadno mogle opaziti - gubljenje razlike između urođenih i stečenih ideja
- Duh je u početku poput „prazne table“ (lat. *tabula rasa*)
- Sve ideje potiču iz iskustva, koje može biti: spoljašnje (do kojih dolazi preko senzacije) ili unutrašnje (do kojih dolazi refleksijom)
- Ali ne potiče iz iskustva i sve saznanje: ideje su samo materijal za saznanje
- Saznanje je otkrivanje odnosa među idejama i ono je delo razuma

LOK.ogled o ljudskom razumu

„Meni dakle izgleda da znanje nije ništa drugo već opažanje povezanosti i slaganja, ili neslaganja i nespojivosti ma kojih naših ideja. Ono se sastoji samo u tome. Gde ima takvog opažanja ima i znanja; a gde ga nema, tamo mi možemo izmišljati, nagađati, ili verovati, ali znanja ustvari nemamo.“

- Saznanje je otkrivanje odnosa među idejama i ono je delo razuma
- Proste ideje razum pasivno prima iz iskustva, a onda ih:
 - kombinuje
 - upoređuje
 - apstrahuje
- Saznanje je opažanje, a mnjenje pretpostavljanje (ne)slaganja ideja

LOK.ogled o ljudskom razumu

Pošto duh, kako sam već izjavio, stiže velik broj prostih ideja o spoljašnjim stvarima preko čula, i o svojim sopstvenim radnjama preko refleksije, on ujedno zapaža da neke od tih prostih ideja uvek idu zajedno; pošto se po tom pretpostavlja da one pripadaju istoj stvari, i pošto se reči prilagođavaju uobičajenim shvatanjima i praktičnoj potrebi brzine, te ideje, tako ujedinjene u jednom predmetu, nazivaju se jednim imenom; i mi smo onda neoprezno skloni da u svom govoru i mišljenju posmatramo to kao jednu prostu ideju, dok je to ustvari kombinacija od više ideja sastavljenih u jedno; jer mi, kao što sam rekao, ne možemo zamisliti kako bi te proste ideje mogle postojati same za sebe, i zato po navici pretpostavljamo neki *substratum* u kome one postoje i iz kojeg proizilaze, i nazivamo to „supstancija“.

- **Proste ideje** razum pasivno prima iz iskustva, a onda ih kombinuje, upoređuje i apstrahuje
- U složene ideje spadaju: ideje supstancije i ideje modusa
- Složene ideje nisu primljene kao gotove iz iskustva, već su iz iskustva i razuma izvedene na sledeći način:
 - često opažamo da neke od naših ideja idu zajedno
 - pretpostavljamo da one pripadaju istoj stvari
 - nazivamo ih jednim imenom
 - ne možemo da shvatimo kako bi te proste ideje mogle da postoje same za sebe
 - pretpostavljamo neki supstrat, tj. podlogu
- Iako ni o materijalnoj ni o duhovnoj supstanciji nemamo jasnu ideju, nemamo ni pravo da poričemo njihovo postojanje, nego je ono, čak, **izvesno**

HJUM.

„Da nije u prirode nikad postojao krug ili trougao, ipak bi Euklidove istine sadržavale evidentnu izvesnost.“

- Sigurnost i verodostojnost pripada svakom racionalnom dokazivanju matematičko-geometrijskog tipa, iako njihova verodostojnost ne izvire iz iskustva
- Geometrija i, još više, aritmetika zasnivaju se kao nauke na nepromenljivim odnosima i stoga sadrže nužna i sigurna saznanja
- Takva verodostojnost, međutim, ne postoji kad je reč o činjenicama, jer se naše suđenje o činjenicama zasniva na odnosu uzroka i posledice

HJUM.

„Ako razlučimo sve ideje, videćemo da su proizašle iz osećanja ili iz osećaja. Pa i ideja boga, kao bezgranično inteligentno, mudrog i dobrog bića, sastoji se iz posmatranja naše vlastite duševne delatnosti i iz bezgraničnog povećavanja ovih svojstava.“

- Skeptički se negira i postojanje bilo kakve supstancije: materijalne, duhovne ili božja supstancija kao dokazive
- Izvor religije je u ljudskoj fantaziji, a ne objektivnom postojanju boga
- Rezultat filozofiranja je radikalna i dosledna skepsa (sumnja)

HJUM.

„Jedino što znamo, to je naše temeljno neznanje.“

- Empirista koji misli dosledno da sprovede Dekartov princip jasnoće, završava u skepticizmu kao što je osnivač tog principa s njime bio započeo
- Rezultat Hjumovog filozofiranja je radikalna i dosledna skepsa